

Upor v Stični 3. junija 1753¹

PETER RIBNIKAR

Upor na letnem sejmu v Stični 3. junija 1753 je v zgodovinski literaturi doslej omenjen le trikrat; prvič ga leta 1955 bežno omenja Jože Žontar,² za njim pa leta 1962 še Bogo Grafenauer³ in leta 1973 Peter Ribnikar.⁴ V bistvu ne gre za kmečki upor, ampak za nemire skupine udeležencev na letnem sejmu v Stični, ki jih je povzročil nastop tobačnih uradnikov in vojakov iz Ljubljane in Novega mesta proti tobačnim tihotapcem. Nemiri so trajali približno tri ure in so imeli hude posledice, tako za tobačne uradnike in vojaške, kot tudi za kmete in druge udeležence v nemirih. Začeli so se na sejmišču pred stiškim samostanom in so se končali približno opoldne na samostanskem dvorišču pred novo hišo, imenovano tudi Padarjeva hiša. V nemirih je bilo ubitih enajst ljudi, od tega trije tobačni nadzorniki, štirje finančni stražniki – iblajtarji, trije vojaki⁵ in en kmet, šest kmetov pa je bilo ranjenih.⁶

Letne sejme so v Stični prirejali že od srednjega veka dalje. Pravico do prirejanja letnega sejma je stiškem samostanu podelil Ulrik III. Španhajmski, kasneje sta to pravico potrdila še vojvoda Viljem leta 1398 in cesarica Marija Terezija v letih 1742 in 1745.⁷ Prirejali so ga v spomin na ustanovitev oziroma blagoslovitev cisterce v Stični, in sicer vsako leto na šesto nedeljo po veliki noči, imenovano exaudi, po kateri je

letni sejem dobil tudi ime. Sejem so prirejali na velikem prostoru pred samostanom. Z njim so bila povezana bogoslužja skupaj s procesijo in vse to je nanj privabilo dodatno večje število ljudi. Kot vsi letni sejmi, tako je tudi letni sejem v Stični potekal skladno z določili nekdanjih policijskih redov. Udeleževali so se ga kmetje, rokodelci, obrtniki, kramarji, prekupčevalci, trgovci; ti so se ga udeležili kot prodajalci in kot kupci. Nanj so prišli tudi tihotapci, ki so se mimo pravil policijskega reda vključevali v sejmarsko trgovanje. Tihotapstvo je bilo v tem času precej razširjeno. Ker je bilo za državo zelo škodljivo, je država proti tihotapcem najstrožje ukrepala. Trgovina s tobakom je bila pod nadzorom države in podvržena plačilu pristojbin. Nadzorovali so jo tobačni uradi s tobačnimi nadzorniki in kontrolorji – iblajtarji. Sejem v Stični je bil v pomladnem času, ko so se kmetje pripravljali na obsežna kmetijska dela in je bilo treba obnoviti ali pa nakupiti novo kmetijsko orodje, posodo in druge potrebščine in prodati svoje pridelke, živila in živino. Na letni sejmu v Stično so prihajali udeleženci iz ožjega in širšega stiškega zaledja ter udeleženci iz Štajerske, Gorenjske, Koroške, Hrvaške in Istre.⁸ V sejmarsko življenje se je vključeval tudi stiški samostan, ki je od sejma imel veliko koristi. Ker je bila na sejmu navzoča velika množica ljudi, so se med ljudi brez težav vrinili tudi tobačni tihotapci. Tobačni urad v Ljubljani je poslal v Stično tobačne nadzornike in iblajtarje ter vojake⁹ z nalogo, da tam polovijo tihotapce in jim zaplenijo tobak. Na letnem sejmu 3. junija 1753 v Stični je bilo po enem poročilu okoli 30.000, po drugem poročilu pa okoli 15.000 ljudi,¹⁰ kar kaže, da je bil sejem v Stični izrednega pomena za severozahodni del Dolenjske.

Za nadzorovanje dogajanja na sejmu v Stični je tobačni urad v Ljubljani poslal tri tobačne nadzornike in petnajst iblajtarjev. Za njihovo zaščito jim je bilo dodeljeno deset vojakov Brovnovega infanterijskega regimenta iz Novega mesta.¹¹ Iz Ljubljane je odšla v Stično skupina treh tobačnih

¹ Članek temelji na podatkih dokumentov Ograjnega sodišča v Ljubljani, škatli 8 in 9. Spisi imajo naslov: Proces Acta in der sittichischen Tumult Angelegenheiten. Signatura: AS št. 306, škatla 8, 9.

² Žontar Jože, Posebno sodišče za kmetске podložnike, njihove pritožbe ter poskusi regulacij podložniškega položaja v terezijanski dobi na Kranjskem. ZČ IX, 1955, 1-4, str. 102.

³ Grafenauer Bogo, Kmečki upori na Slovenskem. Ljubljana 1962, str. 332.

⁴ Na razstavi Narodnega muzeja Slovenije "Kmečki puniti na Slovenskem" leta 1973 je bila razstavljena okrožnica Kresijskega urada v Novem mestu deželjskim sodiščem in pomerijem z dne 27. julija 1754. V publikaciji Situla št. 13, str. 190-191, priloga št. 30 je Peter Ribnikar objavil besedilo okrožnice, v kateri je Kresijski urad v Novem mestu ukazal aretiranje štirinajstih povzročiteljev upora v Stični. Okrožnica se nahaja v Arhivu Republike Slovenije. AS, Arh. fond št. 746, fasc. 31, samostan Kostanjevica.

⁵ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Deželnega sodišča na Kranjskem Notranjeavstrijski vladni v Gradcu. Ljubljana, 6. 6. 1753; AS, Arh. fond št. 6, Reprezentanca in komora na Kranjskem, Janez Seifrid pl. Herberstein, poročila 1753.

⁶ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

⁷ Mlinarič Jože, Stiška opatija 1136-1784. Novo mesto 1995, str. 772.

⁸ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

⁹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁰ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹¹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Franca Jožefa pl. Abramsberga deželnemu glavarju na Kranjskem. Ljubljana, 1. 9. 1753. AS, Arh. fond št. 6, Reprezentanca in komora na Kranjskem. Janez Seifrid pl. Herberstein, poročila 1753.

uradnikov, iz Novega mesta pa skupina petnajstih tobačnih uradnikov in deset vojakov. Vodja celotne odprave je bil tobačni nadzornik Jožef Tiboldi. Na pot v Stično so se odpravili že v petek, 1. junija. Skupina iz Ljubljane se je 1. junija ustavila za počitek in odžejanje v gostilni Hanžeta Novaka – Kovača v Stari vasi.¹² Pred nadaljevanjem poti se je tobačni nadzornik Tiboldi z gostilničarjem Novakom dogovoril za dobavo vedra dobrega vina in zvečer je skupina nadaljevala pot v Stično. Skupina iz Novega mesta je 2. junija prišla v okolico Stične, in tam v gozdu prenočila. Obe skupini sta se 3. junija sešli pri Stični in se skrivali v grmovju ter čakali na obvestilo za nastop in izvedbo svoje naloge. Med sedmo in osmo uro zjutraj je prišlo sporočilo, da je na sejmu sedem tihotapcev, zato se je odprava nato napotila na sejmišče. Njen prihod je tihotapce tako zmedel in prestrašil, da so se razbežali, na kraju pa so pustili okoli 80 funtov tobaka. Odprava je tobak zaplenila in ga odnesla v samostan ter ga shranila ob stopnišču nove hiše, imenovane tudi Padarjeva hiša, v kateri sta imela svoje prostore padar in lekarnar. Zgoraj je bila dvorana, ki se v procesnih spisih omenja kot "Salerl". Zaplenjeni tobak ob stopnicah so stražili trije vojaki in dva iblajterja.¹³

Po tem dogodku so v samostanu ostali trije tobačni nadzorniki, trije vojaki in dva iblajtarja, preostali so po nalogu tobačnega nadzornika Tiboldija odšli nazaj na sejmišče, da bi tam spremljali dogajanje in ulovili še kakega tihotapca. Razdelili so se v tri skupine in se porazdelili po sejmišču.¹⁴ Ena skupina je zasačila enega tobačnega tihotapca, ki je prodajal tobak za žvečenje. Pri tem je nastal zaplet med skupino iblajtarjev in vojakov z množico ljudi, ki so hoteli zaščititi tihotapca. Ko je iblajtar začel vpiti "tukaj imamo enega", jih je množica obkolila. Prišli sta še drugi dve skupini. Obkoljeni iblajtarji in vojaki so si hoteli izsiliti prehod skozi množico ljudi, da bi tihotapca odpeljali v samostan. Množica jih je ovirala; pri izsiljevanju prehoda so enemu vojaku sneli z glave klobuk, drugemu pa so s kamnom s puške odbili bajonet. Vojaki in iblajtarji so zato, da bi izsilili prehod dvakrat ustrelili v zrak. Strela sta ljudi še bolj razburila in takoj so na streljanje odgovorili s kamenjem in palicami. Iblajtarji in vojaki so se nato hoteli zateči v samostan, množica ljudi jim je sledila. Pri palisadnih vratih samostana je izbruhnil nov spopad. V spopadu so iblajtarji in vojaki začeli streljati v ljudi, izstrelili so 25 strelcev ter pri tem ubili enega kmeta, šest pa jih

hudo ranili¹⁵ in jih nato predali v oskrbo v lekarno v Padarjevi hiši. Razburjena množica ljudi je nato vdrla v samostansko dvorišče. Nekateri so iz skladovnice, pripravljene za grmado, pobrali kole in palice, drugi so nabrali kamenje. Množica ljudi pa je vpila "ubijte jih". Ljudje so že prej preprečili odvoz zaplenjenega tobaka v Višnjo Goro. V nastalem hrupu in grožnjah je skupina sedmih tobačnih uradnikov in treh vojakov skušala najti zatočišče v dvorani in na podstrešju Padarjeve hiše.¹⁶ Zaradi hrupa so v samostanski cerkvi ustavili cerkvene obrede in zaprli cerkev. Stiški opat je hotel pomiriti razburjeno množico in je obljubil zadoščenje, množica pa ga je zmerjala; nekdo mu je celo vrgel kos lesa. V besnem kričanju se je množica poenotila, nekaj ljudi iz množice pa je steklo za bežečimi tobačnimi uradniki in vojaki po hodniku in stopnicah Padarjeve hiše, da bi se maščevali tobačnim uradnikom in vojakom. Množica je zahtevala, da jih pobijejo. Nekateri so pobili s koli v Padarjevi hiši, druge s koli in kamenjem na samostanskem dvorišču. Ubiti so bili trije tobačni nadzorniki: Jožef Tiboldi, Maks Igel in Jožef Hranilovič, štirje iblajtarji in trije vojaki. Obračun množice ljudi z ubitimi žrtvami je bil krut in grozljiv, kar dokazuje pričanje kirurga Jakoba Kleina, ki je povedal, da so bile žrtve neprepoznave, odsekali so jim glave, roke in noge, trupla pa so bila zaradi udarcev čisto modra. Vsak je dobil najmanj 30 smrtnih udarcev.¹⁷ Pri ubijanju jim niso dovolili prejema poslednjega olja. Tobakom nadzornikom so pobrali torbe, iz njih pobrali pisma in jih z zobmi raztrgali na koščke. Ljudem so tudi prepovedali moliti za ubitimi. Okrog poldneva se je dogajanje na samostanskem dvorišču umirilo.

Iz poročila Janeza Seifrida pl. Herbersteina je razvidno, da je za upor v Stični zvedel že 3. junija zvečer.¹⁸ Reprezentanca in komora v Ljubljani je 5. junija o upor v Stični obvestila notranjeavstrijsko vlado v Gradcu, od kresijskega glavarja v Novem mestu barona pl. Erberga pa je zahtevala natančnejše poročilo o dogajanju v Stični ter njegovo vključitev v preiskavo upora v Stični. Nadalje je Reprezentanca in komora v Ljubljani obljubila notranjeavstrijski vladi v Gradcu izčrpno poročilo in aretiranje vseh povzročiteljev upora ter njihovo izročitev kazenskem sodišču. Notranjeavstrijsko vlado je tudi spraševala, ali naj se za ta primer ustanovi posebno kazensko sodišče "judicium delegatum".¹⁹

¹² AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Franca Jožefa pl. Abramsberga deželnemu glavarju na Kranjskem, Ljubljana, 10. 8. 1754.

¹³ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁴ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁵ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁶ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁷ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

¹⁸ AS, Arh. fond št. 6. Reprezentanca in komora na Kranjskem, Janez Seifrid pl. Herberstein, poročila 1753.

¹⁹ AS, Arh. fond št. 6. Reprezentanca in komora na Kranjskem, Janez Seifrid pl. Herberstein, poročila 1753.

Odločitev za to pa je prepuščala cesarsko-kraljevi visokosti. Za poročilo o dogajanjih v Stični je deželni glavar in predsednik deželnega sodišča v Ljubljani Anton Jožef grof Auersperg zaprosil tudi Sigmunda grofa Lichtenberga, Ignaca barona Apfaltrerja in grofa Blagaya, ki so bili na dan upora v Stični.²⁰

Kazenski postopek proti osumljencem upora v Stični se je vidno zavlačeval. Problematičen je bil že sam začetek kazenskega postopka. Zato je namestnik notranjeavstrijske vlade v Gradcu Ferdinand Jožef grof Prank svetoval, da se pri uvedbi kazenskega postopka zgledujejo po primeru kmečkega upora v Ivniku (Eibiswaldu) na Štajerskem, v katerem so uporni kmetje ubili tri iblajtarje.²¹

Notranjeavstrijska vlada v Gradcu je 30. junija 1753 ukazala Reprezentanci in komori v Ljubljani,²² da mora aretirati in zapreti vse povzročitelje upora v Stični. Izvedbo kazenskega procesa proti vsem hudodelcem je prepustila deželnemu sodišču v Ljubljani. Za kazenskega sodnika je imenovala dr. Franca Jožefa Antona pl. Abramsberga, ki naj bi vodil kazenski postopek skladno z resolucijo deželnega glavarja z dne 23. septembra 1752.²³ Naročila je še, da mora o poteku kazenskega postopka poročati vsakih osem dni. Ukazano je še bilo, da se kazenski postopek čimprej začne in da se po končanem postopku objavi razsodba. Za izpraševalca obtožencev je bil imenovan dr. Janez Gregor Smrekar. 28. avgusta 1753 je kazenski sodnik dr. pl. Abramsberg predlagal deželnemu glavarju, da je treba pridobiti še pričevanje upravitelja gospostva Višnja Gora Janeza Caharije Čermela, stiškega odvetnika Nikolaja Vesela in pisarja Janeza Rozmana, in da se aretirajo vsi osumljeni hudodelci.²⁴

Za aretacije osumljenih hudodelcev so bila pristojna deželska sodišča, ki so bila o osumljenih hudodelcih premalo seznanjena in tudi premalo zavzeta, kar potrjuje dejstvo, da se je veliko osumljencev aretaciji lahko izognilo in se umaknilo iz svojih bivalnih okolij. Nadalje se to odraža v dejstvu, da sta v kazenskem postopku nastali dve skupini osumljenih hudodelcev. V prvi skupini je bilo petnajst obtoženih in so bili

aretirani v letu 1753, v drugi skupini pa je bilo štirinajst osumljenih hudodelcev, od katerih sta bila aretirana le dva in sta bila predana v zapor; prvi leta 1754, drugi pa leta 1755. V letu 1753 so bili aretirani tile osumljenci: 3. junija Matija Kastelc-Cepec, 4. junija Martin Fajdiga in Marko Matešič-Zrimc, 10. junija Matija Rut-Krovec, ki se je sam predal sodišču, 15. junija Marko Bregar-Zgonc, 16. junija Hanže Bregar, 17. junija Anton Škofeca-Retar, 19. junija Primož Štrus, 28. junija Hanže Vajtar, 10. julija Jakob Jančar-Lavrišovec, 12. avgusta Matija Prelogar-Pongrac, 22. septembra Matija Kral, 27. septembra Miha Kadunc in 8. novembra Anton Dremel.²⁵ Za osumljenega Jožefa Visela ni podatka o njegovi aretaciji; zaščitilo naj bi ga gospostvo Belnik. Iz drugega seznama osumljenih je bil 18. julija 1754 aretiran Hanže Novak-Kovač²⁶ in 6. septembra 1755 v Vitanju še Matija Rezdrih, ki je bil 15. septembra 1755²⁷ izročen v ljubljanski zapor. Pri iskanju nearetiranih osumljencev so deželska sodišča in gospostva zaslišala več županov in drugih oseb iz krajev, odkoder so bili doma osumljeni hudodelci. Poročila o zaslišanjih izkazujejo, da niso dala dosti koristnih podatkov o iskanih osumljencih. Koristne informacije in opise osumljencev, ki so jih posredovali nekateri zaslišani, so kasneje uporabili pri sestavi tiralic za pobeglimi osumljenci.

Reprezentanca in komora v Ljubljani je pred začetkom kazenskega procesa obvestila deželno kazensko sodišče, naj sodni postopek poteka skladno z resolucijo, izdano na Dunaju dne 23. septembra 1752.²⁸ Zaprtim osumljencem v ljubljanski Tranči naj sodijo po vseh veljavnih predpisih, tudi z uporabo torture. Pred deželnim kazenskim sodiščem so najprej pričali iblajtarji: Štefan Schneeberger, Jernej Petek, Valentin Šilc, Jožef Štrekel, Matija Bezjak, Adam Mikic, Peter Goršak, Mihael Jesenko in Martin Petrič ter kirurg Jakob Klein.²⁹ Obtožence so začeli zasliševati 30. julija 1753.³⁰ Zasliševali so vsak dan med sedmo in dvanajsto uro dopoldne in tretjo ter sedmo uro popoldne. O pričevanjih in zasliše-

²⁰ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Janeza Seifrda pl. Herbersteina Antonu Jožefu grofu Auerspergu, predsedniku deželnega sodišča. Ljubljana, 9. 6. 1753.

²¹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Ferdinanda Jožefa grofa pl. Francka Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 15. 6. 1753.

²² AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Ferdinanda Jožefa grofa pl. Francka Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 30. 6. 1753.

²³ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Corbiniana grofa Sauraua Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 11. 8. 1753.

²⁴ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Franca Jožefa dr. Abramsberga deželnemu glavarju grofu Auerspergu. Ljubljana, 28. 8. 1753.

²⁵ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsberga. 1754.

²⁶ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Franca Jožefa dr. Abramsberga deželnemu glavarju grofu Auerspergu. Ljubljana, 10. 8. 1754; škatla 9. Dopis Notranjeavstrijske vlade v Gradcu deželnemu glavarju Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 5. 9. 1754. Priloga.

²⁷ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Pro memoria. Ljubljana, 15. 9. 1755.

²⁸ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Corbiniana grofa Sauraua Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 11. 8. 1753.

²⁹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Franca Jožefa pl. Abramsberga deželnemu glavarju na Kranjskem. Ljubljana, 1. 9. 1753.

³⁰ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Poročilo *judicium delegatum* v Gradcu, Ljubljana, 27. 4. 1756. Specifikacija dela po dnevih stiškega procesa. Priloga.

Beschreibung,

So von denen in der Haupt-Inquisition begriffenen
Denuncianten eingeholet worden.

Matiz N. vulgd Zeichen ein Schuster von Rothen-Bichl, ist nach Aussag des Mathias Castz vulgd Sepez, bey 28. Jahr alt, sehr lang und ran, von langen, düren, und braunen Gesicht, von schwarz-glatten Haaren, und in der Aussprach ohne Defect, sein Kleidung bestehet in Schuhen, schwarzen Hosen, rother Scharpsen, und schwarz-lodenen Rock.

Item nach Aussage des Hansche Weither bey 27. oder 28. Jahr alt, langer magerer Statur, starcken Kräften, langen braunen Gesicht, schwarz-glatt-und dicken Haaren, dergleichen Barth und Augen-Braunen, weisser Zähne, kleines Mund und Leszen, pfleget aufzuziehen in schwarz-lodener Bauern-Rock, schwarz-leinwathenen, oder auch gelb-ledernen Hosen, bäurischen Stifeln, oder Schuhen nach Unter-Grainerischer Art, hat einen hoffärtigen Gang, geschwinde Red, grobe Stimm.

Mathia Suppantšitsch von Sevienna, ist nach Aussag des Sitticherischen Baders-Haber bey 22. Jahr alt, einer mittelmaßig-und raner Person, bleich und rund im Gesicht, von schwarzen Haaren und Augen, hat ein rothe Scharpsen, und schwarz-lederne Hosen, da hingegen keinen Rock angehabt.

Matischeck des Bernardeg zu St. Veit Sohn, ist nach Aussag der Mescha Nagazella ein Metzger bey 20. Jahren alt, untersezt, und von ziemlicher Länge, eines runden und rothen Gesicht, von schwarz aufgelauffenen Haar, und von unmanigelter Aussprach, hat Stiffel, rothe Scharpsen, schwarz-lederne Hosen, und einen schwarz-lodenen Rock getragen.

Martin N. aus der Pfarz Preschgain gebürtig, ist nach Aussag der Mescha Nagazella, und des Mathia Surz gegen 40. Jahr alt, hat eine niedere und gestockte Person, ein braunes, und etwas breites Gesicht, Kösten-braunes Haar, und keinen Mangel an der Aussprach, ist in Stiffeln, grünen Hosen, und schwarz-lodernen Rock aufgezogen.

Franz, des Sumrack Knecht, ist nach Aussag des Hansche Weither bey 26. Jahr alt, ledigen Stands, mitterer Statur, untersezt, und starck, eines runden und bleichen Angesichts, Blattersteppich, einer kleinen spizigen Nasen, schittern Kösten-braunen glatten Haaren, dergleichen Barth und Augen-Braunen, schwarzen kleinen Augen, starck weisser mittleren Zähne, tragt einen schlechten lodenen Bauern-Rock, lederne gelbe Hosen, schwarzen abgestul-

stulpeten. Hut, samt deto Band, bäurischen Stiffel, die Kleidung gleichet der Unter-Crainerschen Tracht, redet ganz langsam, und bezeuget sich demüthig in seinen völligen Thun und Lassen.

Anton Mikez ist nach Ausfag besagten Hansche Weither bey 27. Jahr alt, mitterer Statur, starck und untersekt, weissen runden Gesichts, kleiner Nasen, hat zu jener Zeit noch keinen Barth gehabt, schwarze dicke in etwas gekrauste Haar, dergleichen Augenbräum, grosse blaue Augen, kleinen Mund und Lippen, auf der rechten Hand einen stümpelten Finger, kleine weisse Zähne, tragt ein schwarz lodernen Rock, gek- lederne, oder schwarz-leinwathene Hosen, bäurische Stiffel, schwarzen Hut, mit deto Band, und wäre zu erkennen nach seiner schwachen Redens-Art, oder Stimm.

Marco des N. Lach Navercho Sohn, ist nach Ausfag des Martin Faidiga ein junger, mitterer, und raner Mensch, von runden und weissen Gesicht, von liecht-braunen glatten Haar, von guter Aussprach, und ein Schuster seines Handwercks, hat Stiffel, schwarze Hosen, und einen schwarzen lodenen Rock getragen.

Matthäus Thamschitsch vulgd Suchareja zu Kreßnitz wohnhaft, gut Schifferischer Unterthan bey 30. Jahr alt, groß, starck, raner Person, roth-barthet, eines blonden Angesichts, grauen Augen, heller Aussprach, langen Halses, verheurathet, ziehet auf in gemeinen Bauern-Kleidern, doch mehr Liecht-braun, als schwarzen Rock.

N. Schneider von St. Merthen bey 24. Jahr alt, ledigen Stands, mitterer und magerer Statur, eines langlicht, Kupferigen, und bleichen Angesichts, schneller Rede, Kösten-brauner-Haar, und Augen-Bräumen, truge einen Aschen-farben Rock mit zinnernen Knöpfen, dann ein weiß-barchetene Weste, schwarz-lederne Hosen, und weisse Strümpf, dormalen aber pfleget er einen schwarz-Lodenen Bauern-Rock, und abgestulpten Hut zu tragen.

*Opis osumljencev, ki so še na begu. Priloga k tiralici, 19. avgust 1755.
Arhiv Republike Slovenije, Ograjno sodišče za Kranjsko, šk. 9.*

vanjih je kazensko sodišče pisalo zapisnike, vendar ti žal niso ohranjeni. Pri zasliševanjih so bila opravljena tudi sooočenja med posameznimi obtoženci ter med pričami in obtoženci. 11. oktobra 1754 je bil opravljen ogled mest, kjer so potekali dogodki v času upora. Kazensko sodišče se je s procesom proti obtožencem v stiškem uporu ukvarjalo 277 dni in v tem času še ni bilo videti končne rešitve procesa. Kazenskemu sodniku dr. Abramsbergu so v pomoč dodelili odvetnika Jožefa Kappusa pl. Pichelsteina. Ker v procesu ni bilo pravega napredka, je 9. marca 1754 vodenje procesa prevzelo posebno kazensko sodišče "judicium delegatum" v Gradcu. Vodenje tega sodišča je bilo poverjeno grofu Ernstu Schaff-

gotschu, člani sodišča pa so bili še trije reprezentanti in trije člani notranjeavstrijske vlade, med njimi tudi namestnik Corbinian grof pl. Saurau.³¹ Posebno kazensko sodišče je imelo nalogo, da čimprej konča proces in razglasi sodbo. Posebno kazensko sodišče je najprej zahtevalo iz Ljubljane dostavo vseh procesnih spisov; le-te so v Gradec poslali 16. marca 1754.³² Na podlagi prejetih spisov je sodišče v Gradcu ugotavljalo,

³¹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Corbiniana grofa Saurau Antonu Jožefu grofu Auerspergu. Gradec, 15. 3. 1754; Pro memoria. Ljubljana, 11. 3. 1754.

³² AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Dopis deželnega sodišča v Ljubljani judicium delegatum – grofu Schaffgotschu. Ljubljana, 16. 3. 1754.

da iz zasliševanj obtožencev v sodnem postopku niso bila upoštevana vsa dejstva. O teh pomankljivostih je sodišče seznanilo kazenskega sodnika dr. Abramsberga. Nadalje je še naročilo, da je treba čimprej aretirati še preostale osumljene hudodelce. Reprezentanca in komora v Ljubljani je pripravila seznam štirinajstih osumljencev in ga s posebno okrožnico poslala deželjskim sodiščem: Višnja Gora, Čušperk, Svibno, Žužemberk in Križ-Mekinje ter od njih zahtevala, da v roku štirinajstih dni sporočijo podatke o nearetiranih osumljencih. V seznamu so bili tile osumljenci: Matija Zupančič iz Slivnice, Matiček, sin Bernardka iz Št. Vida pri Stični, Matic N., čevljar iz Črnelega, neznani ribniški kmet, Martin N., rojen v župniji Prežganje, stanujoč v Dobi pri Radohovi vasi, Matic N. – Cajhen iz Črnelega, Franc N., hlapec pri Sumroku v Velikem Gabru, Matiček Mikec, hlapec pri Jakobu Jeraju v Velikem Gabru, N. Kovač, stiški podložnik v Stari vasi, sin N. Laha, stiškega podložnika z Vrha, Anton Zgonc, N. Suhareja iz Kresnic, mlajši sin starega Pograjca iz Rihtarjevca in krojač iz Šmartna pri Litiji.³³ Seznamu je bil priložen vprašalnik za zaslišanje zanesljivih oseb, ki bodo dale podatke in informacije za identifikacijo še nearetiranih osumljencev. Deželjska sodišča zaradi kratkega roka niso posredovala zahtevanih podatkov, zato je morala Reprezentanca in komora zahtevo ponoviti.

Deželjsko sodišče Križ-Mekinje je na okrožnico odgovorilo šele meseca julija in poročalo, da je 20. julija zaslišalo Jurija Gaiserja-Vidmajerja iz Radomelj, 21. julija pa Jakoba Hribarja iz Črnelega.³⁴ Oba zaslišana nista posredovala potrebnih podatkov o dveh osumljencih: čevljarju Maticu N. in Maticu N. – Cajhnu iz Črnelega.

Gospodstvo Žužemberk je 5. avgusta poročalo,³⁵ da so zaslišali Miho Nahtingerja in Martina Zaletela z Vrha pri Krki, Antona Pluta in Nikolaja Bobna z Vrha v Suhi krajini, Matijo Červana in Janža Sternišo s Spodnjega Vrha, Jurija Pera in Jurija Zupančiča z Zgornjega Vrha. Na zaslišanjih so vsi izjavili, da ne poznajo nobenega Laha.

Gospodstvo Čušperk je 16. avgusta poročalo,³⁶ da so zaslišali: Hanžeta Groma, župana iz Ko-

rinja, Hanžeta Hervata, župana iz Kamne Gorice, Jožefa Perka, župana iz Kala, Miho Verdama, gozdarja iz Krke, Jakoba Vidica, gozdarja iz Nemške vasi, Simona Štiha, župana iz Kompolj, Simona Sternata, župana iz Kravjeka, Jakoba Križmana, gozdarja iz Smuke in Hanžeta Severja, gozdarja iz Lipljenj. Nobeden izmed zaslišanih ni dal podatkov o iskanih osumljencih.

Gospodstvo Svibno je zaslišalo: Matevža Štromaj, Jakoba Hribarja, Simona Šunto, Gašperja Šunto, Andreja Župana in Valentina Černološka, vendar od njih ni dobilo nobenih podatkov o iskanih osumljencih.

Deželjsko sodišče Višnja Gora je poročalo, da so zaslišali Pavla in Lovra Kotarja iz Kožice, Pangerja Župana in Jakoba Dolenška iz Polšnika, Matijo Podranika in Gregorja Višnikarja iz Tep, Andreja Joha in Gašperja Petriča iz Brega, Gregorja Vebra in Jožefa Mandla iz Malnika, Martina Poglajena iz Laz, Pankraca Sotlerja in Jožefa Tiča iz Preske, Matijo Seko in Jurija Kovača iz Jelenj, Jožefa Pusta in Gašperja Šunto iz Počakova ter Andreja Župana iz Čreteža. Izmed zaslišanih je Andrej Joh povedal, da pozna krojača iz Šmartna, da se je ta zadrževal pri rudarjih v Malniku. Gregor Veber, rudar iz Malnika je povedal, da je bil krojač iz Šmartna pri njem, da je pred tremi meseci odšel in je zdaj verjetno na begu. Jožef Mandl, rudar iz Malnika je izjavil, da krojača pozna in da ga je pred štirinajstimi dnevi videl v Šmartnem, kjer živi njegova mama.

V zvezi s hlapcem Mikcem je bil zaslišan Jakob Jeraj, župan v Velikem Gabru. Na zaslišanju je povedal, da je hlapec Mikec drugi dan po stiškem uporu odšel in izginil. Matija Fabjan je v zvezi s hlapcem Francem N., ki je služil pri njem, povedal, da je to hlapec Franc Hribar, ki je v ponedeljek po prazniku sv. Janeza še delal pri njem na polju, nato pa je izginil in ga ni več videl. Jakob Sadeu, usnjar iz Št. Vida pri Stični je o Matičku, sinu Bernardka iz Št. Vida pri Stični povedal, da Matička pozna, da so ga zadnjic videli v cerkvi sv. Roka, kjer je zvedel, da ga zaradi aretacije iščejo in je nato izginil. Matija Šurc, župan iz Doba je v zvezi z Zgoncem povedal, da se je zadrževal pri svoji sestri. Martin Grosnik, župan z Vrha, je o Lahu povedal, da sta Primož Lah in njegov sin Marko hodila v štero in da so ga že obravnavali na sodišču. Anton Markovič, župan v Višnji Gori je o Maticu N. Cajhnu povedal, da je znan čevljar, ki so ga zasledovali in preganjali in se je zaradi tega umaknil na Dolenjsko. Matija Zupančič, župan iz Plešivca, je na zaslišanju povedal, da pozna starega Matijo Zupančiča, ki je sina zaradi bega, povezanega s stiškimi dogodki, razdedinil. Gašper Marč, trški sodnik v Litiji, je v zvezi s krojačem iz Šmartna povedal, da je ta zagotovo sodeloval pri ubojih v Stični in se je zaradi tega podal v begunstvo. Glede Suhareje je povedal, da so ga že večkrat iskali in se je vedno izmaknil. Doma se je Suhareja skrival v kozolcu, in ko so ga iskali vojaki

³³ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis Wolfganga Daniela grofa Erberga deželjskim sodiščem Višnja Gora, Svibno, Žužemberk, Križ-Mekinje. Ljubljana, 27. 5. 1754.

³⁴ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis gospodstva Križ-Mekinje predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Gospodstvo Križ, 27. 7. 1754.

³⁵ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis gospodstva Višnja Gora predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Višnja Gora, 6. 8. 1754, priloga Žužemberk, 5. 8. 1754.

³⁶ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis upravitelja gospodstva Čušperk predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Čušperk, 16. 8. 1754.

s podložniki, so ga otroci in žena s kričanjem opozarjali na pretečo nevarnost aretacije; tako se je lahko vselej umaknil in pobegnil. Suhareja – Matevž Tomšič – je podnevi večkrat doma, sicer pa hodi v Ljubljano in trguje na tedenskih sejnih.³⁷

Deželsko sodišče v Višnji Gori je 18. julija 1754 aretiralo Hanžeta Novaka-Kovača, stiškega podložnika iz Stare vasi, kmeta in gostilničarja v Stari vasi. Novak je bil najprej zaprt v Višnji Gori, nato pa je bil predan v zapore na ljubljanskem gradu. Po temeljitem zaslišanju in na podlagi pričevanj: iblajtarja Jerneja Petka, župana iz Stare vasi Mihe Ahlina, Novakove žene Marjete in njegove najstarejše hčerke Urše je kazensko sodišče v Ljubljani ugotovilo njegovo nedolžnost in ga 22. avgusta 1754 izpustilo iz zapore. Hanže Novak-Kovač je na zaslišanju povedal, da je bil tobačni nadzornik Jožef Tiboldi v petek, 1. junija pri njem v gostilni in se v njej spočil ter odžejal z dobrim vinom. Ker mu je bilo vino všeč, ga je naprosil, da bi mu dobavil eno vedro vina. To mu je Novak tudi obljubil in tako se je v nedeljo zjutraj odpravil po vino v Belo krajino. Ker je imel premalo denarja, je naprosil ženo, da je šla k županu Ahlinu ter ga prosila, da mu posodi denar. Med potjo v Belo krajino se je ustavil v Stični in tam šel k maši. Srečal se je s tobačnim nadzornikom Tiboldijem, kjer mu je Novak znova obljubil dobavo vina. Iz Stične je Novak okoli 10. ure nadaljeval pot v Belo krajino: iz Bele krajine pa se je vrnil v sredo po stiškem uporu. Ko sta se srečala z županom Ahlinom, mu je Novak dejal: "Kdo bi si mislil, da bo do tega prišlo!"³⁸

Osumljeni obtoženec Matija Rezdrih,³⁹ sin Bernardka iz Št. Vida pri Stični, mesar, je na zaslišanju povedal, da je 3. junija 1753 šel v Stično na prošnjo mežnarja, da bi nosil s tremi drugimi nosači v procesiji Marijin kip. Po procesiji, ko so kip odložili v cerkvi, je tam še malo ostal in pomolil, nato se je šel odžejat in odšel na samostansko dvorišče. Tam je srečal N. Mastla, zaposlenega pri župniku v Šmarju. Ko je slišal strele in videl zmedo med ljudmi, je šel k palisadnim vratom, da bi videl ubitega kmeta ter mu zaželel večni mir in pokoj. Zatem je šel z neznancem na polovico vina in se je potem znova vrnil v samostan, da bi bil pri pridigi. Na samostanskem dvorišču je bila množica ljudi, zato je pomislil, da iz tega ne bo nič dobrega in je

poskušal miriti ljudi. V upanju, da se iblajtarjem in vojakom ne bo v Padarjevi hiši nič zgodilo, je šel tja. V dvorani sta bila na tleh en vojak in en iblajtar. Uporne je začel miriti in jih pozival, da morajo kraljeve ljudi pustiti pri miru; tega poziva uporniki niso hoteli slišati, ker ga je preglasilo kričanje množice ljudi. V tem času je tudi stiški opat poskušal pomiriti množico ljudi, a ta ga ni poslušala. Po opatovem odhodu je hotel zapustiti Padarjevo hišo, takrat mu je priletel kamen v glavo; pri tem mu je padel klobuk z glave. V tem trenutku je prišla Neža Štrajnerca-Ragacela in mu rekla: "Ali si tudi ti tukaj?", on pa ji je odgovoril: "Jasno da sem tukaj, tu nisem varen za svoje življenje, na glavo mi je priletel kamen in bi bil kmalu ubit", nato je odšel na samostansko dvorišče, ustavil se je okoli petnajst korakov od hiše in gledal, kako je množica obdelovala iblajtarja in vojaka. K njemu je prišel župan iz Gorice Adam Cepec, mu podal roko in ves prestrašen rekel, da razen njega ne pozna nikogar. Prosil ga je, naj ostane pri njem, da bi videl dogajanje do konca. Zaradi velike množice ljudi ni videl drugega kot vlečenje ene od žrtev po stopnicah in kako jo je množica na dnu stopnic brez usmiljenja potolkla s koli do smrti. Nato sta z županom odšla iz samostana. Ko je nato hotel iti k maši, maše ni bilo; zato je v cerkvi malo pomolil ter se potem podal proti domu. Doma je bil do praznika sv. Antona Padovanskega. Zaradi govoric, da bodo aretirali vse, ki so videli dogajanje v uporu, se je zbal, da ga bodo aretirali in dali v železo in verige. Kljub dejstvu, da je bil nedolžen, je po maši 13. junija zbežal od doma. Bil je na Štajerskem in Hrvaškem, nazadnje se je ustavil v Vitanju in si tam kupil hišico. V minulem pustu je šel skrivaj k svoji nevesti Maruški Karnierki v Št. Vid. Prišel je do "Nagoše" pri Št. Vidu, odkoder je večkrat ponoči šel v Št. Vid, nato se je spet vrnil v Vitanje, tam pa so ga 6. septembra 1755 na podlagi tiralice aretirali in 15. septembra 1755 predali v ljubljanski zapor. Po zaslišanju in pričevanju Neže Šrajnarce-Ragacele in župana Adama Cepca je sodišče ugotovilo njegovo nedolžnost in ga 7. novembra 1755 izpustilo iz zapore. Osumljeni obtoženec Jožef Visel, mesar iz Moravč, podložnik gospostva Belnik je bil zaslišan skupaj z upraviteljem gospostva Belnik Mihaelom Pilpachom. Ta je na pričanju izpovedal, da sta bila med nemiri skupaj v Stični in da Visel v nemirih ni sodeloval.⁴⁰ O aretaciji Jožefa Visela ni podatkov.

V kazenskem procesu proti upornikom v Stični je bilo obtoženih petnajst oseb. Na podlagi zasliševanj in sooočenj ter pričevanja prič je kazensko sodišče v Ljubljani predlagalo, da se 30. aprila 1754 izpustijo iz zapore: Miha Kadunc, Matija Kral in Jožef Visel; zaprti so bili

³⁷ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis gospostva Višnja Gora predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Ljubljana, 21. 8. 1754 s prilogami z dne 26. 8. 1754 in 22. 8. 1754.

³⁸ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsperga predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Ljubljana 10. 8. 1754, s prilogami.

³⁹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Pro memoria. Ljubljana, 15. 9. 1755; Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsperga predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Loka, 16. 11. 1755, s prilogo.

⁴⁰ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Referat kazenskega sodnika dr. Abramsperga. 1754.

zaradi denunciacij. Posebno kazensko sodišče v Gradcu je dalo soglasje za njihovo izpustitev 17. junija 1754. Nadalje je kazensko sodišče v Ljubljani predlagalo, da se Primoža Štrusa-Šuštarja, Hanžeta Bregarja, Matijo Prelogarja-Pongraca in Antona Dremla premesti v zapor z zmernejšimi pogoji.⁴¹

Kazenski proces proti obtoženim sodelovanja v stiškem uporu se je začel 22. julija 1753 z zaslišanjem oziroma pričevanjem iblajtarjev Štefana Schneebergerja in Jerneja Petka,⁴² zatem s pričevanjem iblajtarjev: Valentina Šilca, Jožefa Strukla, Adama Mikica, Petra Goršaka, Mihaela Jesenka, Martina Petriča in Matije Jurančiča, nadalje kirurga Jakoba Kleina ter drugih prič, ki so s svojim pričevanjem pomagali k razrešitvi glede krivde in nedolžnosti osumljenih obtožencev. Izmed obtožencev je bil prvi zaslišan Jakob Jančar-Lavrišovec. Obtoženi so bili najprej zaprti v zaporu Tranča v mestu, kasneje so jih premestili v ječe na ljubljanskem gradu.

Zasliševanje in preiskave proti obtoženim so bile končane 28. novembra 1754, nato je bila vložena obtožnica, v katero so bili vključeni tudi 17. junija 1754 iz zapora izpuščeni Miha Kadunc, Matija Kral in Jožef Visel. 12. decembra 1754 je sodišče podalo posebnemu kazenskemu sodišču poročilo o obsodbi, v katerem so bili obsojeni Jakob Jančar-Lavrišovec, Marko Bregar-Zgonc, Hanže Vajtar in Martin Fajdiga, za sedem obtožencev je sodišče predlagalo plačilo stroškov sodnega procesa in izpust iz zapora, za enega izpust iz zapora, trije obtoženi pa so bili obtoženi po nedolžnem in izpuščeni 17. junija 1754. Posebno kazensko sodišče v Gradcu je sprejelo razsodbo, ki jo je kazenski sodnik dr. Abramsperg prejel 26. januarja 1755.⁴³ Z razsodbo so bili obsojeni:

Jakob Jančar-Lavrišovec iz Volavelj, star 28 let, poročen, oče dveh otrok, imetnik polovične kmetije, podložnik gospodstva Višnja Gora, obsojen na smrt z obešenjem na kolo, privezan z glavo navzdol. Obsojeni je bil kriv za poboj štirih oseb. Na morišče naj bi ga pripeljali na posebnem povišanem vozu v spremstvu vojske. Osumljeni je na letni sejem v Stično pripeljal par volov. V času upora je šel z množico ljudi na samostansko dvorišče, nato v Padarjevo hišo, kjer so bili skriti tobačni uradniki in vojaki, ter sodeloval pri pretepanju žrtev v Padarjevi hiši, pri vodenju žrtev iz Padarjeve hiše na samostansko dvorišče in pri ubijanju štirih žrtev. Priznal je, da je šel v upor kot žival in da je ravnal kot žival.

⁴¹ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Pro memoria. Ljubljana, 17. 6. 1754.

⁴² AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Poročilu iudicium delegatum v Gradcu. Ljubljana, 27. 4. 1756. Specifikacija dela po dnevih stiškega procesa. Priloga.

⁴³ AS, Arh. fond št. 306, škatla 8. Sodba iudicium delegatum. Gradec, 17. 1. 1755.

Marko Bregar-Zgonc, star 30 let, samski, hlapec pri Gregorju Zalarju, stiškem podložniku, je bil obsojen na smrt z mečem. Njegovo telo naj se priveže na kolo, glava pa pribije na kol. Obsojeni je priznal, da je sodeloval pri uboju ene žrtve, da je vzpodbujal dva sosterilca, naj sodelujeta pri uboju.

Janže Vajtar, samski, star 20 let, kmečki sin, podložen graščini Smreka, obsojen na dve leti zapora, vkovan v železo in verige, in na javna dela ter prisostvovanje usmrtitvi Jakoba Jančarja in Marka Bregarja. Priznal je, da je sodeloval pri ubijanju iblajtarja, da je vanj vrgel kamen in da ni vedel, ali ga je zadel, ker je bil pri metanju oviran.

Martin Fajdiga iz Studenca pri Stični, samski, star 16 let, hlapec, obsojen na prisostvovanje usmrtitvi Jakoba Jančarja in Marka Bregarja, kar naj mu bo opomin za udeležbo v uporu. Pri izreku kazni se je upoštevalo njegovo mladost. Na sejem je na zahtevo svojega gospodarja pripeljal par volov. Osumljeni je iz radovednosti šel gledat dogajanja na samostanskem dvorišču. Videl je osem ubitih žrtev. Ker je imel pri sebi palico za poganjanje volov, je z njo udaril po hrbtu še živega iblajtarja; misleč, da je tihotapec, ga je potem udaril še večkrat.

Matija Rut-Krovec iz Besnice, poročen, star 47 let, oče osmih otrok, krovec, podložnik gospodstva Kodeljevo, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapora, prestani zapor naj mu bo v opomin za prihodnje ravnanje. V uporu ni aktivno sodeloval in nad dejanji upornikov je bil zgrožen, kar je tudi potrdila priča Jožef Godec.

Marko Matešič-Zrimc, poročen, star 28 let, zaposlen v stiškem samostanu pri patru Engelbertu, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapora, kaznuje pa se s plačilom procesnih stroškov. Obtoženec je šel po naročilu patra Engelberta v Padarjevo hišo gledat, kaj se tam dogaja, zanimal se je, če je njegov prijatelj iblajtar Janez Fister v Padarjevi hiši. Ko ga je tam neznani kmet s palico udaril po hrbtu, mu je vzel palico in z njo udarjal po tleh. S stene je snel obešene sani in jih nastavil pred vhod. Pograbil je protipožarni kavelj. Nato ga je poklical brat Jožef in mu velel, naj se čimprej umakne. Skupaj sta šla na samostanski vrt in opazovala dogajanje pred Padarjevo hišo, kjer je množica kamenjala žrtve.

Primož Štrus-Šuštar, rojen v Javorjah, poročen, star 50 let, oče dveh sinov, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapora, kaznuje pa se s plačilom procesnih stroškov. Obtoženi je iz radovednosti šel gledat ubite na samostanskem dvorišču in v Padarjevo hišo, kjer so v dvorani pretepani eno žrtev.

Anton Škofeca-Retar iz Drage pri Stični, samski, star 29 let, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapora, kaznuje pa se s plačilom procesnih stroškov. Obtoženec se je pred sodiščem pokesal za svojo udeležbo v uporu. Dogajanja je šel gledat iz radovednosti.

Hanže Bregar iz Dobrave, samski, star 31 let, stiški podložnik, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapor, kaznuje se s plačilom procesnih stroškov; prestani zapor naj mu bo v opomin za prihodnje. Ko je prišel od maše, je bil nemir. V samoobrambi je pobral kos lesa in kos opeke, oboje je nato izpustil na tla in šel v apoteko. Nato je šel iz radovednosti po hodniku in stopnicah v dvorano Padarjeve hiše, kjer je v svojo obrambo vzel roč korca za vodo, nato je šel na podstreho, tam našel puško in z njo udarjal ob tla. V tem času je bil opat svaril razburjeno množico, naj ne dela nobenih dejanj. Nato je odšel na sejmišče.

Miha Kadunc iz Zaloga v šmarješki fari, samski, star 21 let. Obtoženi se je pokesal in je bil kot nedolžen 17. junija izpuščen iz zapor. Na sejem je prignal par volov svojega gospodarja. Hotel je k maši, ker pa so bila cerkvena vrata zaprta, se je vrnil na sejmišče. Kasneje je šel na samostansko dvorišče, da bi videl ubite; pri enem ubitem je bila na tleh sablja, pobral jo je in si jo ogledal ter jo spustil nazaj na tla, nato je odšel.

Matija Kral iz Dobrave, samski, star 28 let. Obtoženec se je pokesal in je bil kot nedolžen 17. junija izpuščen iz zapor. S sejma je hotel iti k maši, ker pa je bila cerkev zaprta, se je vrnil na sejmišče. Okoli enih popoldne je šel ponovno v cerkev. Pri cerkvenih vratih se je premislil in šel pogledat ubite žrtve. Videl je neznanega dečka s puško in mu jo je hotel vzeti iz rok. Od njega si je hotel tudi sposoditi suknjič, da bi z njim pokrtil puško. Ker so prišli ljudje, je zbežal.

Matija Prelogar-Pongrac, samski, star 26 let, podložnik gospostva Črni Potok, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapor, kaznuje pa se s plačilom procesnih stroškov. Obtoženi je prišel iz cerkve sv. Kozme in Damijana. Pri sebi je imel božjepotno palico. Ob vpitju množice ljudi je šel v samostan in se v njem zadržal pol ure. Četrto ure se je mudil na stopnicah Padarjeve hiše. Zaradi strahu pred ubojji je odšel.

Anton Dremel, samski, star 23 let, pripadnik stiškega samostana, se z razglasitvijo sodbe izpusti iz zapor, brez plačila procesnih stroškov. Po mnenju stiških menihov zaradi strahu v času med deveto in dvanajsto uro ni upal iz samostana. Potem je šel gledat ubite.

Jožef Visel iz Moravč, poročen, star 40 let, podložnik Karla barona pl. Valvasorja z gospostva Belnik. Obtoženec se je pokesal in je bil kot nedolžen 17. junija 1754 izpuščen iz zapor. Obtoženec ni sodeloval v uporu, kar je potrdil upravitelj gospostva Belnik Mihael Pilbach.

Kazenski sodnik dr. Abramsberg je 27. januarja 1755⁴⁴ o prejemu razsodbe obvestil Reprezentanco in komoro v Ljubljani, ki je tudi prevzela pokritje procesnih stroškov. Prav tako je obvestil posebno kazensko sodišče v Gradcu, da

obsojeni nimajo premoženja, da bi pokrili procesne stroške. 30. januarja je bil sprejet sklep, da se 5. februarja⁴⁵ izvršita smrtni obsodbi Jakoba Jančarja-Lavrišovca in Marka Bregarja-Zgonca na ljubljanskem morišču ob navzočnosti kazenskega sodnika dr. Abramsberga, vojaštva in množice Ljubljančanov. Pred usmrtnitvijo sta Jančarja in Bregarja spovedala dva spovednika – jezuita. Na smrt obsojena je prevzel ljubljanski krvnik. Na posebnem povišanem vozu so pripeljali pod vojaškim spremstvom Jakoba Jančarja na morišče in ga usmrtili, privezanega na kolo z glavo navzdol. Na enak način so na tem morišču z mečem usmrtili še Marka Bregarja. Njegovo telo so privezali na kolo, glavo pa pribili na kol. Usmrtnitvi sta prisostvovala obtožena Hanže Vajtar in Martin Fajdiga, vkovana v železo in verige. Po usmrtnitvi pa je bil Hanže Bregar izročen mestnemu magistratu ter bil nato dve leti zaprt v starem zaporu, vkovan v železo in verige. Martin Fajdiga pa je bil proti plačilu procesnih stroškov izpuščen. Preostali obtoženi so bili iz zapor izpuščeni 31. januarja 1755.

V razsodbi je bilo še določeno, da se mora v spomin in opomin na stiški upor 3. junija 1753 postaviti posebno obeležje – zidan steber, visok dva sežnja, na katerem bosta vzdani pločevinasta plošča z napisom imen na smrt obsojenih hudodelcev ter slika njune eksekucije. Napis naj bo v nemščini in kranjščini (slovenščini). Zidani steber naj bo postavljen ob glavni cesti v kraju upora, in sicer tako, da ne bo oviral prometa. Postavitev stebra se zaradi zimskega časa odloži na čas, primeren za zidavo. Pri postavitvi bodo sodelovali zidar, tesar, kovač, in slikar Jožef Reisenbüchler. Stroške za postavitev stebra bo pokrilo deželno sodišče Višnja Gora.⁴⁶

V kazenskem procesu proti upornikom v Stični je bilo ovađenih 29 osumljencev, od tega jih je bilo v kazenski postopek zajeto petnajst, dva osumljencev sta bila po krajšem priporu, strogem zaslišanju in na podlagi izpovedi prič izpuščena na prostost. Od petnajstih obtoženih so bili trije razglašeni za nedolžne in so bili 17. junija 1754 izpuščeni iz zapor, za štiri obtožene pa so omilili zaporni režim. Osem obtoženih je bilo z razglasitvijo sodbe 31. januarja 1755 spuščeni na prostost, od teh jih je sedem moralo plačati stroške kazenskega procesa, en obtoženec pa je bil plačila procesnih stroškov oproščen. V razsodbi je bilo navedeno, naj jim bo prestani zapor v opomin na udeležbo pri uporu. Po izvr-

⁴⁴ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsberga Reprezentanci in komori za Kranjsko. Ljubljana, 27. 1. 1755.

⁴⁵ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Dopis grofa Erberga kazenskemu sodniku dr. Abramspergu. Ljubljana, 30. 1. 1755.

⁴⁶ AS, Arh. fond št. 306, škatla 9. Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsberga predsedniku deželnega sodišča grofu Auerspergu. Ljubljana, 2. 3. 1755. Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsberga Reprezentanci in komori na Kranjskem. Ljubljana, 27. 1. 1755; Dopis deželnega sodišča gospostvu Višnja Gora. Ljubljana, 4. 3. 1755; Dopis kazenskega sodnika dr. Abramsberga deželnemu glavarju Auerspergu. Ljubljana, 15. 4. 1755.

šeni eksekuciji na smrt obsojenih je bil mladoletni Martin Fajdiga kot četrtoobtoženi izpuščen iz zapora, tretji obtoženi pa je bil predan magistratu v Ljubljani na prestajanje dvoletne zaporne kazni, vkovan v železo in verige.

Na podlagi seznamov je razvidno, da dvanajstih osumljenih niso uspeli aretirati in jih postaviti pred kazensko sodišče. Večina teh je bila na begu, nekateri so ostali nepoznani kot na primer neznan ribniški kmet. Iz ravsodbe je razvidno, da so bili krivci obsojeni za pet ubojev, preostalih pet ubojev so verjetno pripisali osumljencem na begu. Iz ohranjenih dokumentov ni razvidna udeležba množice ljudi, ki je z vpitjem, kamenjanjem in pretepanjem s palicami veliko prispevala k ubojem sedmih tobačnih uradnikov in treh vojakov. Iz dokumentov tudi ni razvidno, kje so se zadrževali preostali iblajtarji in vojaki, ki so preživeli upor, niti ni razvidno, koliko so bili vključeni v dogajanja v času upora.

Iz ohranjenih podatkov izvemo, da je bilo šest obtožencev doma iz naselij iz stiške okolice, šest iz litijske okolice, dva iz oddaljenega Črnelega v deželskem sodišču Križ-Mekinje, eden iz Moravč na Gorenjskem. Po socialnem izvoru je bilo sedem kmetov oziroma kmečkih sinov, šest je bilo hlapcev, en čevljar in en krovec. Večina je bila samskih in mlajših od 30 let.

Kmečki upor v Stični 3. junija 1753 je bil nepričakovan. Bil je neorganiziran in spontan in je nastal zaradi nasilja nepriljubljenih iblajtarjev nad delom udeležencev na sejmju, ki so hoteli zaščititi tobačnega tihotapca pred aretacijo. Z uporabo strelnega orožja in uboja kmeta ter šestimi ranjenci so iblajtarji in vojaki spravili množico ljudi v bes in maščevanje s tragičnimi posledicami. Ob tem se postavlja vprašanje, ali je odprava tobačnih uradnikov in vojakov pred odhodom v Stično od pristojnih organov dobila navodila za tako oster nastop proti množici ljudi, ki bi branila tihotapce pred aretacijo. Vsekakor upora oziroma nemirov ne bi bilo, če bi odprava ravnala brez nasilja in brez streljanja na množico ljudi ne bi razburila množice, ki je nato nenadzorovano in spontano odgovorila vojakom in iblajtarjem s kamenjem in palicami. Vojaki in iblajtarji pa so krivdo za začetek streljanja pripisovali drug drugemu.

Kmečki upor v Stični oziroma nemiri v Stični 3. julija 1753 z ravsodbo 17. januarja in z izvršbo 5. februarja 1755 niso bili končani. Nearetirane obtožene hudodelce, za katere so v dokumentih podatki, da so bili najhujši, so s tiralico iskali na Ogrskem in Hrvaškem. Za zdaj ni podatkov o odgovorih na tiralico. Podatke o nemirih v Stični je verjetno iskati tudi v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer je bil sedež posebnega kazenskega sodišča, ki so mu iz Ljubljane poslali vse arhivsko gradivo o tem procesu.

SUMMARY

STIČNA UPRISING OF 3 JUNE 1753

The uprising or riots that erupted on 3 June 1753 at the Stična annual fair, is a little known episode in the Slovene historiography, although eleven people died and six were wounded. The riots were triggered by the following sequence of events. The Ljubljana tobacco office had sent eighteen tobacco officers and nine soldiers to Stična in pursuit of tobacco smugglers. At the annual fair on 3 June 1753, the group of tobacco officers and soldiers seized 80 pounds of tobacco and captured one of the smugglers. As they tried to arrest him and take him away, the crowds sought to protect the smuggler from detention. Shouting and disorder ensued. The tobacco officers and soldiers, their progress obstructed by the crowds, thereupon used firearms, killing one peasant and wounding six. The people thus became even more infuriated, and took their revenge against the tobacco officers and soldiers, attacking them with pales, sticks, and stones. One of them was brutally killed in the monastery courtyard. Subsequently, criminal proceedings were instituted against the main participants in the killings. The criminal judge Dr. Jožef von Abramsperg led the proceedings in Ljubljana. 29 suspects were indicted, of whom fifteen were convicted, two were acquitted before the proceedings started, and twelve managed to escape. Of the fifteen convicted, two were sentenced to death – one being sentenced to death on the wheel while the other was decapitated with a sword and tied to a pole. One accused was sentenced to two years imprisonment and put in irons. One underage defendant was punished, together with another, by having to attend the two executions. Three accused were released from prison while the proceedings were still underway; and another eight were released from prison after judgment had been delivered, of whom seven had to pay the costs of the criminal proceedings. A warrant for the arrest of the twelve escapees was issued. The death sentences were carried out on 5 February 1755 at the Ljubljana execution ground.